

Borkowska-Bagieńska, Ewa

Żywot pracowity

Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 7, 5-13

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

I. BOGDAN LESIŃSKI JAKO HISTORYK PRAWA

EWA BORKOWSKA-BAGIEŃSKA

Żywot pracowity

Niniejszy tom „Studiów” dedykowany Bogdanowi Lesińskiemu – powstały z inspiracji i inicjatywy łódzkich historyków prawa przy współudziale macierzystego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Poznańskiego, z którym związał całe swoje życie zawodowe – stanowi wyraz szacunku i uznania wobec dzieła i Osoby Profesora.

Nie jest łatwo pisać o życiu i dokonaniach naukowych badacza, który był nie tylko zwierzchnikiem i nauczycielem, recenzentem i współpracownikiem, opiekunem i kolegą, ale też i Osobą bliską we wszystkich wymiarach naukowej i życiowej drogi.

Bogdan Lesiński urodził się 5 maja 1922 r. w Czarnkowie nad Notecią. Ojciec Antoni był obrońcą sądowym, po II wojnie – członkiem zespołu adwokackiego w Czarnkowie. Matka Waleria, z domu Ziętkowska, nie pracowała zawodowo. Do 1939 r. mieszkał w rodzinnym Czarnkowie, gdzie w 1938 r. skończył gimnazjum. Naukę w liceum humanistycznym w Chojnicach przerwała wojna.

Jego udział w kampanii wrześniowej, jako ochotnika, zakończyła niewola niemiecka, z której udało Mu się uciec. Wrócił do Czarnkowa, gdzie pracował jako robotnik rolny, a po wysiedleniu rodziców do Generalnej Guberni, przebywał w okolicach Piotrkowa Trybunalskiego i na Lubelszczyźnie, wykonując różne prace fizyczne. Zmobilizowany 1 grudnia 1944 r. odbywał służbę wojskową w Wojsku Polskim do 1 lutego 1946 r.

Po zdemobilizowaniu, w rodzinnym Czarnkowie, w czerwcu 1946 r. zdał egzamin dojrzałości w liceum humanistycznym. W tym samym roku rozpoczął studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, które ukończył, uzyskując tytuł magistra prawa, w czerwcu 1950 r.

Pracę na uczelni rozpoczął we wrześniu 1950 r. w charakterze młodszego asystenta w Katedrze Historii Prawodawstw Słowiańskich, kierowanej przez Józefa Matuszewskiego, od 1952 r. pracował w Katedrze Powszechnej Historii Państwa, a od 1981 r. – w Katedrze Prawa Rzymskiego i Historii Prawa Sądowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Na macierzystym Wydziale przeszedł wszystkie etapy awansu naukowego. Po uzyskaniu stopnia kandydata nauk w 1953 r. objął stanowisko adiunkta, po habilitacji – od 1967 r. – docenta, od 1981 r. – profesora. W latach 1967–1981 kierował Zakładem Powszechnej Historii Państwa i Prawa wchodzącym w skład Instytutu Historii Państwa i Prawa. Po przywróceniu w 1981 r. struktury katedralnej Wydziału do przejścia na emeryturę w 1981 r. był kierownikiem Katedry Prawa Rzymskiego i Historii Prawa Sądowego.

Od 1956 r. jest członkiem Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a od roku 1976 – członkiem Komitetu Redakcyjnego Czasopisma Prawno-Historycznego, w którym w latach 1978–1986 pełnił funkcję jego sekretarza.

Spośród innych funkcji i obowiązków, jakie wykonywał na uczelni, wymienić można np.: współkierowanie w latach 1969–1972 Studium Zaocznym Prawa, przewodniczenie Radzie Oddziałowej Związku Nauczycielstwa Polskiego na Wydziale, udział w pracach komisji dyscyplinarnych i rekrutujących studentów na dzienne i zaoczne studia prawnicze oraz licznych komisji senackich, a także redakcję wydziałowych części „Kroniki Uniwersytetu”.

Po przejściu na emeryturę Profesor Lesiński uczestniczył nadal w pracach Katedry jako nauczyciel, i co szczególnie ważne, jako twórczy i niezastąpiony uczestnik seminariów i zebrań naukowych.

Dorobek naukowy Profesora – który stanowią trzy książki oraz kilkadziesiąt artykułów (również recenzyjnych), mniejszych rozpraw, haseł i recenzji – dotyczy historii prawa sądowego epoki feudalnej, zwłaszcza średniowiecza polskiego, a więc zagadnień instytucji prawa cywilnego, karnego, również procesu sądowego.

Wczesne zainteresowania badawcze Bogdana Lesińskiego koncentrowały się na pozycji prawnej kobiety w średniowiecznym prawie ziemskim. Monografia *Stanowisko prawne kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV w.*, będąca rozprawą kandydacką, opublikowana w 1956 r., doczekała się wielu pozytywnych recenzji, również w nauce francuskiej i niemieckiej i stanowi dziś, obok pracy Władysława Abrahama, pozycję klasyczną w literaturze przedmiotu. Praca ta oparta na skrupulatnej analizie źródeł (ksiąg sądowych, kronik, źródeł dyplomatycznych), dała wszechstronny obraz statusu prawnego kobiety w Polsce, wzbogacony elementami porównawczymi. Szacunek dla ustaleń wcześniejszych badaczy, wyrażających skrajne opinie o bardzo silnej albo bardzo ograniczonej pozycji prawnej kobiet, połączył Lesiński z krytyczną ich oceną. Przekonująco udokumentował prawo kobiet do władania nieruchomościami i ich nabywania, również tytułem dziedziczenia, i odmiennie od funkcjonujących w nauce opinii wykazał, że nie podlegały one opiece w pełnym rozumieniu tego pojęcia. Praca młodego historyka prawa nie dowodziła całkowitej równości praw

kobiet i mężczyzn w średniowiecznym prawie rzeczowym i spadkowym oraz prawie karnym i procesowym. Stwierdzała i dokumentowała istnienie silnej i dość niezależnej ich pozycji prawnej, szczególnie wdów.

Badania nad historią prawa osobowego i rodzinnego w Polsce feudalnej stanowią trwały przedmiot zainteresowań Profesora. Ich wyrazem są studia nad dawnym prawem opiekuńczym i artykuły o: ustanowieniu opiekuna w drodze licytacji w prawie polskim w XV–XVI w. (1985), O tzw. opiece samowładnej w dawnym prawie polskim (1990), o konstytucji sejmowej z 1768 r.: o opiece i zdolności do czynności prawnych (1995) oraz będący w druku tekst o ustanowieniu opieki zwyczajnej w dawnym prawie polskim. Ten nurt zainteresowań reprezentują również hasła o kobiecie, posagu i wianie zamieszczone w *Słowniku starożytności słowiańskich* oraz recenzje.

Kontynuacją wczesnych zainteresowań związanych z badaniami nad statusem prawnym kobiety pozostaje też artykuł: *Ze studiów nad prawem bliższosci w XIV i XV w.* (1957), w którym dowiódł, że wykształcone w XIV w. prawo retraktu przysługiwało również kobietom, i powiązał je z funkcjonującą wówczas zasadą dziedziczenia dóbr ziemskich przez kobiety. Opinia ta, zakwestionowana przez Jana Adamusa, stanowi do dziś ważny i nierozstrzygnięty przedmiot sporów w europejskiej, bo nie tylko polskiej, dyskusji na temat prawa majątkowego rodziny feudalnej.

Kolejną ważną pozycją w dorobku naukowym Bogdana Lesińskiego jest obszerna książka *Kupno renty w średniowiecznej Polsce na tle ówczesnej doktryny i praktyki zachodnioeuropejskiej* z 1966 r. Była ona podstawą przewodu habilitacyjnego i wyznaczyła nowy kierunek zainteresowań badawczych Profesora. Instytucja renty odgrywała bardzo ważną rolę w życiu gospodarczym średniowiecznej Europy, umożliwiała bowiem pozyskiwanie kapitału na warunkach kredytowych w sytuacji niedorozwoju instytucji kredytujących i wobec prawnokanonicznego zakazu udzielania pożyczki na procent.

Bogdan Lesiński wprowadził problem kupna renty, czyli prawa do pobierania okresowego dochodu z cudzej nieruchomości, do polskiej literatury naukowej; ukazał zainteresowanie staropolskiej myśli prawniczej i prawa tą instytucją, obejmując badaniami zarówno prawo kanoniczne, jak i ziemskie oraz miejskie. Polskie spory wokół kupna renty i polskie regulacje normatywne przedstawił w związkach z Europą Zachodnią, gdzie instytucje te rozwinęły się wcześniej. Genezę kupna renty powiązał interesująco i nowatorsko nie tylko z potrzebami rozwijającej się na Zachodzie średniowiecznej gospodarki towarowo-pieniężnej oraz z kanonicznymi zakazami lichwy, ale i z instytucją posady gruntowej, uzasadniającej (istniejące już wcześniej) świadczenia renty – i na rzecz właściciela ziemi, i na rzecz osób trzecich. Zatarcie się różnic

między dawnymi formami renty zastrzeżonej i rentami nowo ustanawianymi, kupionymi, umożliwiała legalny rozwój renty i jej kupna.

Analiza różnych źródeł ustanawiania renty, zwłaszcza nowej formy ustanawianej za pieniądze albo przez darowiznę i ich ewolucji w czasie, pozwoliła Autorowi na stwierdzenie, że dopuszczenie wykupu renty nadało jej charakter wykupnej i terminowej instytucji prawa obligacyjnego, znosząc jej dotychczasowy rzeczowy charakter. Przekształcenie renty na dług osobisty i dopuszczenie jej wykupu z inicjatywy obu stron położyło w dobie nowożytnej kres instytucji kupna renty i otworzyło możliwości rozwoju nowoczesnych stosunków kredytowych w formie pożyczki na procent.

Ciekawe i nowatorskie wyniki przyniosły badania „stosunków rentowych” w miastach średniowiecznych Polski. W prawie miejskim znane wówczas były w stosunkach między mieszczanami, obok posad lokacyjnych, renty. Ich istnienie świadczyć może o recepcji późniejszych, nie tylko lokacyjnych, wzorów niemieckich. Bogdan Lesiński stwierdził, że kupno było w średniowieczu instrumentem małego i średniego kredytu, również dla duchowieństwa. Renta na dobrach ziemskich, rozwijana pod wpływem prawa kanonicznego i miejskiego, pojawiła się – jak ustalił – w XIV w., rozpowszechniła w następnym stuleciu, a stosowana była głównie w stosunkach między szlachtą i kościołem. Nowatorskie ustalenia polegały też na stwierdzeniu dwójakiego znaczenia wyderkafu w polskim prawie ziemskim. Polegał on na sprzedaży renty (dochodu) albo samego źródła dochodu i był szeroko stosowany w obrocie między szlachtą.

Analiza polskiej myśli prawniczej przełomu XIV i XV w. oraz partykularnego, polskiego prawa kanonicznego związana była wyraźnie z myślą zachodnioeuropejską i miała dość liberalny charakter. Rozwój rent w prawie ziemskim ograniczało już w XV w. ustawodawstwo państwowe, które podobnie do późniejszych ustaw amortyzacyjnych, miało na celu zapobieganie powiększaniu majątku kościelnego. Spory o renty – stwierdził Bogdan Lesiński – stanowiły istotny grunt nurtów reformacyjnych.

Konstatacja ogólna, że kupno renty stanowiło wczesny i niedoskonały jeszcze instrument kredytów, oraz że utworowało ono drogę nowej i doskonalszej jego formie, jaką była pożyczka na procent, weszła do obiegu naukowego, stanowiąc o niekwestionowanej wartości badań Profesora.

Recenzenci pracy – zarówno w przewodzie habilitacyjnym, jak i w czasopiśmie naukowych – bardzo wysoko ją oceniali, podkreślając wiązanie prawa ze stosunkami gospodarczymi (Jerzy Topolski), związku instytucji prawa z myślą i praktyką prawniczą (Michał Sczaniecki) oraz dynamiczne ujęcie i prawnoporównawczy charakter (Władysław Sobociński).

Współczesny czytelnik książki, niestety wydanej bardzo niestarannie, techniką „małej poligrafii”, z uznaniem odnotuje też i fakt, że poglądy Bogdana Lesińskiego na rozwój gospodarczy Europy odległe były od

dominujących w literaturze lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych przekonani o kryzysie strukturalnym gospodarki średniowiecznej Europy i bliskie opiniom i ocenom formułowanym współcześnie.

Wielkim walorem badań jest też inspirowanie innych badaczy i wskazanie nowych obszarów badawczych pokoleniom przyszłym – nie tylko historykom prawa, ale i gospodarki. Monografia J. S. Matuszewskiego o zastawie nieruchomości w średniowiecznym prawie ziemskim jest tego przykładem; poświęcił jej Profesor życzliwe zainteresowanie i pozytywnie ocenił we wnikliwym artykule recenzyjnym: *O prawnych formach kredytu w Polsce średniowiecznej* (1980).

Wyniki badań Profesora Lesińskiego weszły do obiegu międzynarodowego m. in. dzięki opublikowanemu w języku francuskim artykułowi o rencie jako instrumencie kredytu w średniowiecznej Polsce (1969). Dyskusja nad pracą o kupnie renty skłoniła Profesora do podjęcia badań nad „wyderkiem”, czyli sprzedażą nieruchomości z prawem odkupu w prawie polskim od XV do XVII w. (1976).

Ważny i trwały obszar zainteresowań Profesora stanowi też prawo rzeczowe i zobowiązaniowe Polski przedrozbiorowej – nie tylko średniowiecza, ale i doby nowożytnej. W tym nurcie prac wymienić należy artykuł o prawie bliższości w XIV i XV w. (1957), artykuł recenzyjny napisany w związku z monografiami łódzkich historyków (B. Waldo o niedziale i Z. Rymaszewskiego o prawie bliższości kobiet) *Prawne problemy własności ziemskiej w średniowiecznej Polsce* (1971) oraz opublikowany w 1976 r. *Wyderek czyli sprzedaż nieruchomości z prawem odkupu w prawie polskim od XV do XVII wieku*, a także hasła w *Słowniku starożytności słowiańskich* na temat rzeczy, zamiany i znalezienia.

Szczególnie znaczące były ustalenia zawarte w rozprawie o wyderku – pierwszej w nauce polskiej monografii tej ważnej i popularnej instytucji, która (jak ustalił) była w XVI i XVII w. jedną z podstawowych form prawnych obrotu kredytowego w Polsce. Termin „wyderk” był homonimem prawniczym, używanym i na oznaczenie kupna renty i sprzedaży nieruchomości z prawem odkupu. Autor na podstawie analizy norm prawnych, prac pisarzy-prawników oraz źródeł praktyki prawniczej (prawa miejskiego i ziemskiego) stwierdził, że występujący w Polsce na szerszą skalę od XV w. wyderk ma swoje początki w prawie niemieckim i miejskim oraz, że był formą zastawu umożliwiającą kupującemu nieruchomości – wierzycielowi – legalne pobieranie z niej pożytków. Ten typ zabezpieczenia długu „zagnieździł się” w prawie ziemskim, bowiem z punktu widzenia lichwy górował na zastawem, nie powodując kolizji z prawem kanonicznym, był też dogodny i korzystny dla dłużnika.

W obszernym artykule recenzyjnym wyraził Profesor wątpliwości dotyczące niemożności oddzielenia „niedzielnych” od spadkobierców niedziału

rodzinnego, a także udokumentował stanowisko o źródłach żywotności i popularności prawa bliższości w późnym średniowieczu. Wyraził też nie podlegającą dyskusji opinię, że dążenie do ograniczenia rodzinnego, zbiorowego charakteru prawa własności w kierunku jego indywidualizacji i przekształcenia w prawo podmiotowe jednostki, stanowiło istotny kierunek ewolucji prawa rzeczowego w epoce feudalnej.

Zainteresowania Bogdana Lesińskiego dawnym procesem sądowym znalazły wyraz w opartym (jak i pozostałe prace) na wnikliwej analizie źródeł studium *Przysięga na duszę jako dowód w średniowiecznym prawie polskim* (1972). Dowodząc przekonująco częstego stosowania „wiarowania” przez osoby „wyższego stanu”, zwłaszcza w sprawach drobniejszych, Autor stwierdził, że mimo braku sakralnego charakteru, miało ono charakter przysięgi i mogło ją zastępować, gdy autorytet osób godnych zaufania nie wymagał przysięgi. „Wiarowanie” miało w wydaniu polskim charakter przejściowy i ewoluowało – jak twierdził Profesor – w kierunku współczesnej instytucji dowodu z zeznań. Ustalenia poznańskiego badacza zmieniały dotychczas funkcjonujące w nauce opinie, wywołując przy okazji, nie zakończony do dziś, spór wśród historyków dawnego prawa polskiego.

Ważne i oryginalne były też badania Profesora nad nieodpowiedzialnością procesową małoletnich w prawie ziemskim od XIV w. (1999). Wykazał w nich ewolucję instytucji, przekonująco uzasadniając stanowisko, że rozwijała się ona w Polsce w oparciu o ustawodawstwo królewskie i sejmowe, nie tylko *via praxis*, jak wiele innych instytucji prawa osobowego i procesowego.

Problematyki prawa osobowego w związku z procesowym dotyczy artykuł o chorobie umysłowej w źródłach polskiego prawa ziemskiego (1999). Ze względu na ubóstwo źródeł normatywnych, rozważania swoje oparł na dokumentach, literaturze prawniczej i zapiskach sądowych, co stanowi wielki walor wszystkich w zasadzie Jego rozpraw i studiów. Konkluzje o istnieniu już w XIII w. wzmianek o zdrowiu psychicznym, wyraźnym w prawie ziemskim odróżnianiu zdrowia psychicznego od fizycznego oraz zwiększającym się w Polsce nadzorze państwa nad ustanawianiem i sprawowaniem kurateli – to istotne, choć nie wyłączne efekty rozprawki.

Ważne miejsce w dorobku naukowym Bogdana Lesińskiego zajmuje też edytorstwo i źródłoznawstwo. Obszerny indeks do pierwszego tomu *Księgi ziemskiej poznańskiej 1401–1407*, przygotowanego przez Z. Kaczmarczyka i K. Rzyckiego (1960), jest świadectwem nie tylko dużego wysiłku i staranności. Dowodzi też znajomości staropolskich źródeł i warsztatu edytorskiego.

W tym nurcie zainteresowań Profesora mieszczą się też artykuły o wydawnictwach źródłowych z historii prawa (1958), o bibliografii altuzjańskiej (1975), krytycznie oceniający materiał polski w tej wartościowej bibliografii,

ważny i nowatorski w ustaleniach tekst o prejudykatakach jako źródle prawa ziemskiego w dawnej Polsce (1990) oraz kilka mniejszych opracowań i recenzji dotyczących kodyfikacji prawa i polskiej myśli kodyfikacyjnej.

Dla potrzeb dydaktycznych Bogdan Lesiński przygotował (wspólnie z Jerzym Walachowiczem) dwa tomy źródeł do historii państwa i prawa (1971 i 1975), a ostatnio jako redaktor przygotował z zespołem pracowników katedr historycznoprawnych jednotomowy wybór tekstów źródłowych dla historii ustroju i prawa sądowego (1995).

Bogdan Lesiński jest też autorem wielu recenzji prac źródłowych dawnego prawa polskiego oraz ich wydawnictw, począwszy od pracy A. Vetulaniego o niemieckim spisie polskiego prawa zwyczajowego (1958), wydawnictwa K. Koranyiego *Porządku sądów i spraw miejskich [...] Groickiego* (1958), wielotomowego wydawnictwa wielkopolskich rot sądowych (1960, 1969, 1975, 1983), przez amerykańskie zbiory dokumentów ilustrujących rewolucję 1764–1788 (1971 i 1972), oraz opracowane i wydane przez W. Maisla, *Statuty miasta Kalisza z XVI–XVIII wieku* (1974), prace Z. Zdrójkowskiego o historii prawa chełmińskiego (1984), aż do publikacji L. Łysiaka o Statutach Kazimierza Wielkiego oraz wydawnictwa przywilejów Żydów w Rzeczypospolitej (1987).

Ocena autorów recenzowanych prac udokumentowana jest zawsze kompetencją Recenzenta, który uwagi krytyczne wyraża często w formie wątpliwości i pytań, w sposób życzliwy i taktowny. Recenzje autorstwa Profesora Lesińskiego nigdy nie mają charakteru opisowego, tylko sprawozdawczego i układnie koleżeńskiegó, grzecznościowego. „Nobilitacją” dla każdego autora jest już samo podjęcie się recenzji przez Profesora. Zawsze dotyczą one prac ważnych, zawsze mieszczą się w nurcie Jego zainteresowań naukowych, a więc najpełniejszej kompetencji merytorycznej, zawsze niosą uwagi polemiczne, często krytyczne, przemyślane, udokumentowane i wyważone.

Obok recenzji wspomnianych wyżej, wymienić trzeba tekst pt. *Mądra opowieść o dziejach prawa*, napisany w związku z książką Stefana Grzybowskiiego *Dzieje prawa* (1983), w którym – poza jej oceną – zaprezentował taktownie swoje poglądy ogólniejsze, m. in. dotyczące metod badań historycznoprawnych, a także głośną w środowisku historyków prawa krytyczną recenzję książki Witolda Maisla *Archeologia prawna Polski* (1985) i ripostę wobec stanowiska jej autora.

Jako wytrawny wydawca i recenzent dał się Profesor poznać pełnią niezlatwą funkcję sekretarza redakcji „Czasopisma Prawno-Historycznego”. Postawę uważnego czytelnika wielu maszynopisów i ich konstruktywnego recenzenta cechowała ponadto wielka dbałość o precyzję, jasność i poprawność stylistyczną języka.

Osobne miejsce w pisarstwie Bogdana Lesińskiego stanowią podręczniki. Poza wspomnianymi wyżej wyborami źródeł dla potrzeb dydaktyki uniwersyteckiej, należą do nich trzy podręczniki, zwłaszcza opublikowana po raz pierwszy w 1978 r. wspólnie z Władysławem Rozwadowskim *Historia prawa* (kolejne, zmieniane wydania: 1980, 1981, 1992).

Nowe edycje podręcznika zatytułowanego skromnie *Zarys wykładu* od 1995 r. ukazały się jako współautorskie Bogdana Lesińskiego i Ewy Borkowskiej-Bagińskiej. Książka ta napisana z wielką kompetencją, również w zakresie dydaktyki akademickiej, ma przejrzystą i logiczną systematykę, łączy historię źródeł z dziejami instytucji prawa cywilnego, karnego i procesowego oraz z rozwojem najważniejszych kierunków myśli prawniczej, uwzględniając (co jest podręcznikową rzadkością) także historię źródeł i wybranych instytucji prawa kanonicznego. Wykład ma charakter systematyczny, z licznymi wartościowymi elementami syntezy. Służy studentom prawa uniwersytetów całej Polski.

Ponadto jest Bogdan Lesiński współautorem dwóch podręczników: *Powszechna historia państwa i prawa* (1993) oraz *Historia państwa i prawa Polski* (1994), przygotowanych przez zespół poznańskich historyków ustroju i prawa sądowego.

Profesor należy do nielicznego dziś grona polskich historyków prawa, którzy przedmiotem swoich badań uczynili średniowieczne prawo prywatne i prawo prywatne doby nowożytnej epoki feudalnej. Szeroki zakres prawa cywilnego materialnego (prawo osobowe, rzeczowe, zobowiązania oraz prawo rodzinne) i procesowego, jakie uczynił tematem większości swoich prac, jest kolejnym powodem do najwyższego uznania.

Kontynuuje metodę wzorowaną na warsztacie naukowym swego Mistrza – Józefa Matuszewskiego, łącząc badania źródłowe nad instytucjami dawnego prawa sądowego z zainteresowaniami myślą prawniczą oraz praktyką sądową. Dostrzega też związki instytucji polskich z obcymi.

Bogdan Lesiński jest wymagającym wobec ludzi, ale i wobec siebie. Wysokie wymagania intelektualne i etyczne łączy z życzliwością wobec bliźnich, studentów, uczniów, podwładnych i kolegów „po fachu”.

Nie wypromował imponującej liczby magistrów, ale wiele ich prac, powstałych pod troskliwym okiem Profesora, zajmowało wysokie lokaty w prestiżowych konkursach na najlepsze prace magisterskie w skali ogólnopolskiej i na Wydziale Prawa i Administracji UAM. Jedyna Jego doktorantka, Jolanta Kreń-Kostkiewicz, jest dziś profesorem prawa na uniwersytecie w Zurychu, ale wielu historyków prawa, których prace doktorskie bądź habilitacyjne recenzował, poczytuje sobie za zaszczyt mienić się Jego uczniami.

W trakcie pracy na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza nie był rozpieszczany nadmiarem zaszczytów. Nie pełnił wysokich funkcji, nie ma

też orderów i znaczących odznaczeń. Tylko raz, w latach sześćdziesiątych mógł skorzystać z stypendium zagranicznego do Francji. Do dziś interesuje się życiem naukowym naszego środowiska, choć nigdy nie uczestniczył chętnie w zjazdach i konferencjach.

Jest wierny przyjaźniom, również naukowym. Pięknym wyrazem szacunku i wdzięczności wobec Mistrza, był nie tylko mądry artykuł *Opus magnum et laudabile. O twórczości naukowej Józefa Matuszewskiego*, ale i uroczystość jubileuszu 40-lecia Jego doktoratu. Zdjęcie Józefa Matuszewskiego z tej uroczystości wisi nad biurkiem Profesora.

* * *

W zamierzeniu autorów Studiów tom ten miał być wręczony Panu Profesorowi Bogdanowi Lesińskiemu. W toku prac redakcyjnych doszła do nas wiadomość o Jego śmierci.

Redakcja